

УДК 001.165

Комаха Л. Г.,
кандидат філософських наук, доцент кафедри
логіки, Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ),
gileya.org.ua@gmail.com

ТРАДИЦІЯ VERSUS ПРИНЦИП «ANYTHING GOES» В АРГУМЕНТАХ МЕТОДОЛОГІЇ П. ФЕЙЄРАБЕНДА

Досліджується місце і значення традиції в епістемології П. Фейєрабенда. Показано систему аргументів і логіку доказів, які обґрунтовують можливість співіснування принципу «все дозволено» (anything goes) і традиції. Проаналізована імовірнісна логіка становлення цивілізаційних закономірностей з позиції «методологічного анархізму».

Ключові слова: традиція, «все дозволено», логіка, аргументація, методологія, принципи, мислення.

Пошук достовірного знання є головним завданням науки і філософії в процесі їх історичного розвитку. Оригінальне вирішення цього завдання пропонує П. Фейєрабед, аргументи якого найбільш повно реалізували можливості методології «історичної школи» у філософії науки. Мислитель притримується загальної орієнтації постпозитивізму, хоча відстоює власну позицію, яка отримала назву «методологічного анархізму». Аргументи для своєї концепції П. Фейєрабед знаходить в плюралістичному підході до логіки розуміння науково-пізнавальної та культурно-інтелектуальної діяльності. Теорія «соціальної стратифікації» орієнтує його поділяти суспільство на «малі групи», котрі є носіями своєрідних культур, заснованих на традиції. Як складна соціальна система, традиція постає аргументом в обґрунтуванні П. Фейєрабедом ідеї конкуренції в науці. Традиції як певному «жорсткому ядру» (по І. Лакатосу) культури відповідає та чи інша форма соціальної організації, особливий спосіб діяльності, світогляд, які репрезентують інтереси прибічників та учасників традиції. В силу чого потрібно визначити, яке місце займає традиція в методологічних рефлексіях П. Фейєрабедом в процесі достовірного знання.

Проблеми «традиції» в науковому пізнанні присвячені роботи класиків філософії науки, зокрема Б. Рассела, Т. Куна, П. Фейєрабенда, А. Шюца та ряд інших. Сьогодні дану проблему досліджують В. Л. Храмова, Л. А. Мікешина, О. А. Івін, І. С. Добронравова та інші. Проте вона заслуговує більш детального розгляду в контексті концепції «методологічного анархізму».

Мета статті полягає в аналізі ролі культури і традиції в стратегіях логіки розвитку науки та аргументах побудови моделей пізнання.

Аналізуючи проблему традицій в науковому пізнанні, П. Фейєрабед заперечує будь-який абсолютний оціночний критерій по відношенню до них. Якщо традиції самодостатні, об'єктивні, то вони «є ні хорошими, ні поганими, вони просто існують» [6, с. 27]. Бажані або небажані якості традиції здобуває тільки в порівнянні її з іншою традицією. В такій ситуації оцінка привноситься ззовні і є досить умовною, послідовно релятивною. В даному контексті єдиною розумною філософією стає релятивізм, логіка якого «надає значення плюралізму традицій і цінностей» [6, с. 28], – стверджує П. Фейєрабед.

Проблема звернення П. Фейєрабенда до релятивізму полягає в тому, що «реальна істина» одна, але більшість дослідників в історії пізнання мають різні уявлення про неї у відповідності з часом і обставинами. Відповідно,

релятивізм як доктрина будується на визнанні «базисної багатоманітності», або потенціально змінної основи, і «базисної рівності» всіх стандартів оцінювання. Цей «егалітарний релятивізм», котрий, по суті, заперечує раціональність як таку, носить індивідуальний характер, оскільки виходить з визнання всіх альтернатив, критеріїв і стандартів різних груп раціонально еквівалентним. Жодна із спільнот не володіє «привілейованою гносеологічною позицією», не існує «апеляційного суду» і законної «когнітивної спадкоємності» [2, с. 379]. Принципи саме такого релятивізму слугують аргументами в обґрунтуванні П. Фейєрабедом «методологічного анархізму».

Як відомо, кожна традиція по-своєму, лише її властивими методами, завойовує популярність і поширення. Так, «раціональна дискусія» К. Поппера в даній ситуації зовсім не виступає єдиною можливою формою вирішення проблеми. Зміцненню традицій слугує «не тільки науковий доказ, обґрунтування, але й переконання, аргументація ad hominem» [3, с. 40]. В цьому літературна сатира або логічні парадокси не менш важливі і серйозні, ніж наукова дискусія. Це обумовлено тим, що існує багато аргументів, які йдуть «від культури, історії, дарвінівської біології, антропологічних та соціологічних досліджень, на користь когнітивного релятивізму» [2, с. 379].

Отже, з позиції аргументації П. Фейєрабенда релятивність і багатоманітність засобів обґрунтування обумовлені «ядром» традиції, її ціннісно-світоглядними передумовами. Останні складають сутність «прагматичної філософії», яка породжується або в процесі споглядання, або в процесі реалізації соціальних перетворень. Вона характеризується непроясненістю вихідних принципів, ситуативністю, спонтанністю. В якості своєрідної форми свідомості дана філософія спирається на вже згадану вище антиметодологічну максиму П. Фейєрабенда: «все дозволено (anything goes)» [4, с. 23].

Потрібно враховувати, що в даній ситуації, як вважає П. Фейєрабед, «існують по меншій мірі два різних способи прийняття колективного рішення, котре має назву спрямованого (guided) і відкритого обміну поглядами» [6, с. 29]. Під «спрямованим» способом він розуміє «підтягування» до традиції суб'єктів, ще не залучених до неї. Подібний характер дій до позитиву не приводить, оскільки штучно обмежує можливості людини. Навіть наука і практика як своєрідні традиції не можуть бути універсалізовані. Більше того, їх необхідно доповнити іншими «формами життя»: релігією, астрологією, а якщо потрібно, – то і ритуальними «танцями дощу».

Останній приклад – «танці дощу» – має витоки у логіці міркувань неопозитивізму стосовно емпіричного підтвердження. Згідно з цією логікою, безпосереднє спостереження того, про що говориться в твердженні, дає впевненість в істинності останнього. Але область застосування такого спостереження є обмеженою. Підтвердження наслідків – універсальний засіб, який може застосовуватися до всіх тверджень. Однак цей засіб лише підвищує правдоподібність твердження, але «не робить його достовірним» [1, с. 39], – вказує О. А. Івін. В даному контексті прикладом є розгляд Л. Вітгенштейном твердження, що вождь тубільного племені хопі своїми ритуальними танцями може викликати дощ. На якій підставі ми вважаємо, що люди цього племені помилково пов'язують танець вождя з дощем? Якщо їх система поглядів так само узгоджена, як і наша, то ми ніяк

не можемо судити про них з точки зору наших уявлень і нашої практики. Якщо ж ми посилаємося на статистичні дані на користь того, що ритуальні танці не мають ніякого відношення до дощів, вождь племені пояснить нам, що боги вередливі. Таким чином виявляється, що коли після танцю дощ іде, це підтверджує, що танець може викликати дощ; якщо ж після танцю дощу все-таки немає, це підтверджує, що боги вередливі і не звертають уваги на танець. Даній ситуації, на думку Л. Вітгенштейна, захисника наукової картини світу, не можна протиставити нічого, що було б переконливим для тих, кого він хоче переконати [1, с. 40].

Загальний висновок Л. Вітгенштейна скептичний: переконати того, хто мислить інакше, розумними доказами неможливо. В таких випадках можна лише міцно триматися за свої переконання і ту практику, в рамках якої вони склалися, і оголосити протилежні або сповнені суперечностей погляди еретичними, безглуздими тощо. Люди вірять у богів, в гадання, в незалежне існування фізичних об'єктів тому, що вони традиційно навчені вносити свої судження і оцінки на основі цих передумов. Коли змінюється система поглядів, змінюється поняття, а разом з ними змінюється значення всіх слів. На тих, хто мислить інакше, можна впливати не міркуваннями і доказами, а лише твердістю власних переконань, переконливістю, яка граничить із нав'юванням. Якщо таким чином можна все-таки вплинути на людину іншої культури, це «ніяким чином не буде означати, що наші переконання в силу якихось інтерсуб'єктивних засновків більш важливі, чим його погляди» [7, с. 132–133]. Отже, як зазначалося вище, аргументи на підтвердження тих чи інших наслідків лише підвищують правдоподібність твердження, яке обґрунтовується, але в принципі не здатні зробити його достовірним. При цьому правдоподібність (претензія на істину) багато в чому носить суб'єктивний характер.

Приклад з ритуальним танцем дощу розглядає також П. Фейєрабенд, котрий робить з нього висновки, спрямовані проти непохитної віри в науку та її самокритичність. Що може бути з наукової точки зору більш ірраціональне і некритичне, чим «танець дощу»? Однак, стверджує П. Фейєрабенд, у нас насправді немає ніяких раціональних, заснованих на сучасній науці, доказів на користь того, що «танці дощу» племені хопі не можуть викликати дощу. Немає ніяких статистичних даних про співвідношення дощів і танців, виконаних належним чином. Адаже для ефективності «танців дощу» може стати потрібною така солідарність народу племені, яка тепер вже не існує, і такий рівень психологічної концентрації і самовіддачі, котра сьогодні вже не зустрічається. Причиною неефективності «танців дощу» в наші дні може бути втрата гармонії між людиною і природою у всьому світі. «Відмовляти танцям дощу в ефективності на тій підставі, що вони не ефективні в наші дні, – це все рівно, що відкидати закон інерції, тому що ми не бачимо об'єктів, які рухаються по прямій з постійною швидкістю скільки завгодно без належного застосування сили» [5, с. 112], – підсумовує П. Фейєрабенд.

Посилання П. Фейєрабенда на те, що результативності «танців дощу» може заважати втрачена солідарність народу племені, є прикладом аргументу, який неможливо ні підтвердити, ні спростувати. З точки зору О. А. Івіна, загалом аргументи, які приводить П. Фейєрабенд,

являють собою приклад софістичної аргументації, яка ставить своєю метою не істину, а ствердження прийнятої точки зору з використанням «не лише коректних, але й некоректних засобів» [1, с. 41]. Однак позиція О. А. Івіна також може сприйматися критично, хоча б тому, що він занадто емпірично (якщо не догматично), підходить до аргументації П. Фейєрабенда, котрий демонструє насправді можливість способу «обміну поглядами». Тільки увібравши в себе всю феноменальність, багатоманітність культури, людина стає творчою, мислячою особистістю. Пліуралізм, терпимість – умова гуманізації суспільства.

В свою чергу ідеальне «вільне суспільство», доказує П. Фейєрабенд, «не нав'язується ззовні, а виникає лише тоді, коли люди, вирішуючи приватні проблеми в постійному співробітництві, формують захисні структури» [6, с. 30]. Останні забезпечують недоторканість, стабільність, замкненість і автономність кожної традиції, в рамках якої тільки і можлива свобода волевиявлення і соціальної дії. «Відкриті дебати» як спосіб прийняття колективного рішення допустимі в період революційних трансформацій, коли старі структури насильно руйнуються, звільняючи місце для нових соціальних інститутів і норм, для нових традицій.

Сучасна наука, стверджує П. Фейєрабенд, виключає подібну можливість, відмовляється від вільної дискусії з ненауковими сферами діяльності. В силу чого вона оцінюється вченими як найбільш догматична і агресивна традиція, котра «узурпувала» владу в «сцієнтистському суспільстві». Використовуючи міф «наукової раціональності», вчені нав'язують суспільству уявлення про науку як ідеал об'єктивного мислення, універсальний засіб, здатний забезпечити соціальний прогрес. В зв'язку з цим єдино правомочною вважається догматична наукова освіта. Однак наука, доказує П. Фейєрабенд, ніскільки не перевершує інших традицій, які вона «заглушила». «Якщо науку вихваляють за її досягнення, то міф заслуговує того в сто раз більше. Винахідники міфу заснували культуру, тоді як раціоналісти та вчені просто змінили її, і не у всьому до кращого» [5, с. 104–105]. Тому у «вільному суспільстві» доцільне відокремлення науки від держави, подібно до того, як в свій час від останньої були відокремлені релігія і церква. Міф, релігія, наука, мистецтво повинні мирно співіснувати, зберігаючи один одного, зміцнюючи відповідні традиції, які обумовлюють діяльність і мислення всіх бажаючих. Отже, П. Фейєрабенд доводить необхідність існування «вільного суспільства», яке повинно виникнути «зсередини» звільненої людської природи відповідно до принципів «прагматичної філософії», оскільки «яка людина, таке і суспільство». І «орди радикальних інтелектуалів, соціологів і політологів тут безсилі» [3, с. 41].

Приводячи аргументи на доказ стихійності історичного процесу, вчений заперечує необхідність «управляти розвитком за допомогою абстрактних ідей або філософії типу марксизму» [6, с. 40]. Хоча це не означає, що П. Фейєрабенд перекреслює вихідну тезу постпозитивізму про «ідеологічну завантаженість» будь-якої діяльності. Безумовно, окремі групи будуть керуватися тими чи іншими ідеями, а з часом в результаті корекції різних поглядів можливе виникнення нових ідеологій (цінностей) для досягнення спільних цілей. Але принципово важливим, з точки зору аргументації «методологічного анархізму», є та обставина, що «до

цих ідеологій приведуть рішення в конкретних і часто непередбачуваних ситуаціях, вони будуть відображати почуття, надії, мрії тих, хто рішення приймає, вони не можуть бути зарані вгадані за допомогою абстрактних ідей групи спеціалістів» [6, с. 40]. Не виключено, що світогляд та ідеологія майбутнього може бути подібною міфу, або театру, або навіть кінематографу. В силу чого П. Фейєрабенд передбачає «смерть філософії», що звільняє місце для «громадянських ініціатив».

Безумовно, можна погодитись з основною лінією аргументації вченого стосовно некерованої, могутньої стихії саморозвитку людства, далекої від свідомого управління. Але разом з тим світова філософська думка, в силу своєї традиції осмислюючи соціокультурний процес, неухильно йшла до усвідомлення його активного, діяльного начала в історії – універсального творчого індивіда з іманентною йому свободою вибору як формою реалізації соціальних закономірностей. Саме це і «привело до дискредитації лінійно-детерміністського стилю мислення і сприяло визнанню імовірнісної логіки становлення соціокультурного буття, принципової веріабельності історичного процесу з характерними спонтанними флуктуаціями суспільних відносин» [3, с. 42]. За них відповідальна, в першу чергу, людина як активно-діяльне, самоорганізуюче начало.

Заслугою П. Фейєрабенда є теоретична аргументація того, що як науковий процес, так і природно-історична необхідність визначаються не жорстко детерміністською логікою соціоекономічного і культурного розвитку в руслі формаційних або цивілізаційних закономірностей, а єдиною для природи і суспільства імовірнісною логікою становлення. Саме вона містить цілий спектр можливостей, множину варіантів майбутнього в теперішньому. Осягнення такої логіки можливе, якщо враховувати активну діяльність людини як самодостатньої частини цілого, як самоцінної монади в загальній структурі «біспрямовано взаємодіючих монад», окреслює межі об'єктивно можливого в історії, отже – і спектр суб'єктивних волевиявлень і дій. Останнє задає як «конфігураційний простір» можливих станів даного суспільства, так і наївну мінливу плюралістичну єдність різних культур, в кожній з яких – свій суб'єкт діяльності культури і науки, котрий проявляє свободу вибору і несе за нього відповідальність. Актуалізація однієї з потенційних можливостей соціального буття повинна враховувати імовірнісну логіку, за допомогою якої і можна проникнути в багатоконпонентність та полідетермінованість наукової, культурної, історичної події, що робить її «випадковою в теоретичному сенсі» [3, с. 43]. Разом з тим потрібно враховувати, що, як і кожна людина, кожний вчений живе в своєму часі і своєму середовищі, в силу чого він використовує ті аргументи, які характерні для цього часу і які можуть бути сприйняті його середовищем. Наукова аргументація, як і будь-яка інша, повинна враховувати свою аудиторію, і зокрема те, що остання іноді більше сприймає посилення на традицію, чим, наприклад, посилення на експеримент.

Отже, свобода вибору, свобода мислення, доказу, аргументації в такому контексті постає не «усвідомленою необхідністю», а історично значимим вибором в «точці біфуркації», завдяки чому і реалізуються логічні закономірності. Цей вибір – прояв самоорганізації, але при умові врахування спонтанності і «анархізму» інтелектуальної діяльності.

Аргументи критичного аналізу П. Фейєрабенда в цілому не викликають заперечення. Дійсно, не існує абсолютних, значимих завжди і скрізь, правил, норм та зразків наукового дослідження, і їх пошуки є даремною справою. Методологічні правила і принципи мають виключення навіть в тих ситуаціях, до яких вони відносяться. Ці правила мають свої межі і можуть приводити до негативного результату. Однак розгляд П. Фейєрабендом всіх методологічних правил в одній площині приводить до втрати відмінності між важливими і другорядними методологічними вимогами, між вимушеними і спонтанними відступами від стандартів традиційної логіки та наукової методології. Також урівнюються в правах і способи аргументації, які застосовуються в науці, так що стандартні обґрунтування гіпотези шляхом підтвердження її наслідків виявляються майже однаково можливими і сприйнятливими.

Висновки. Таким чином, йдучи в руслі загальної концепції постпозитивізму, П. Фейєрабенд розробляє власну концепцію вирішення проблеми теоретичного осмислення досвіду. Він запропонував радикальну версію неспівмірності конкуруючих теорій, яка стала популярною під назвою «методологічного анархізму». В її основу покладено тезу «все дозволено», доцільність якої аргументується принципом проліферації (розмноження). Органічним і природним наслідком проліферації виступає «продуктивний релятивізм», який дає можливість аргументовано доводити адекватну філософсько-методологічну стратегію побудови моделей розвитку науки, а разом з нею іншу, більш інноваційну логіку доказу. В цьому контексті важливе значення має аналіз проблеми «традиції», дотримання або спростування якої має безпосереднє відношення до логіки наукового пізнання і культури мислення.

Список використаних джерел

1. Ивин А. А. Основы теории аргументации / А. А. Ивин. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. – 352 с.
2. Микешина Л. А. Философия познания. Проблемы эпистемологии гуманитарного знания / Л. А. Микешина. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2009. – 560 с.
3. Храмова В. Л. Культурологические образы науки в постпозитивизме / В. Л. Храмова // Софія. Культурологічний журнал. – 2011. – №11. – С.14–58.
4. Feyerabend P. Against Method / P. Feyerabend. – L.: Humanities Press, 1975. – 336 p.
5. Feyerabend P. Dialogue on Method / P. Feyerabend // The Structure and Development of Science. – Dordrecht, 1979. – P.63–132.
6. Feyerabend P. Science in a Free Society / P. Feyerabend. – London, 1978.
7. Wittgenstein L. On Certainty / L. Wittgenstein. – Oxford, 1969. – 192 p.

References

1. Ivin A. A. Osnovy teorii argumentacii / A. A. Ivin. – M.: Gumanit. izd. centr VLADOS, 1997. – 352 s.
2. Mikeshina L. A. Filosofija poznanija. Problemy jepistemologii gumanitarnogo znanija / L. A. Mikeshina. – M.: «Kanon+» ROOI «Reabilitacija», 2009. – 560 s.
3. Hramova V. L. Kul'turologicheskie obrazy nauki v postpozitivizme / V. L. Hramova // Sofija. Kul'turologichnyj zhurnal. – 2011. – №11. – S.14–58.
4. Feyerabend P. Against Method / P. Feyerabend. – L.: Humanities Press, 1975. – 336 p.
5. Feyerabend P. Dialogue on Method / P. Feyerabend // The Structure and Development of Science. – Dordrecht, 1979. – P.63–132.
6. Feyerabend P. Science in a Free Society / P. Feyerabend. – London, 1978.
7. Wittgenstein L. On Certainty / L. Wittgenstein. – Oxford, 1969. – 192 p.

Котана Л. Г., Candidate of Philosophical Sciences, Docent of Logic Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), gileya.org.ua@gmail.com

Tradition versus principle «anything goes» in the arguments of P. Fejerabend's methodology

The article examines the place and importance of tradition in epistemology of P. Fejerabend. It is shown that a system of arguments and logic of evidences justifying the possibility of coexistence of a principle «anything goes» and traditions. A probabilistic logic of formation of civilization patterns from the standpoint of «methodological anarchism» is analyzed.

Keywords: tradition, «anything goes», logic, reasoning, methodology, principle thinking.

Котана Л. Г., кандидат філософських наук, доцент кафедри логіки, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), gileya.org.ua@gmail.com

Традиция versus принцип «anything goes» в аргументах методологии П. Фейерабенда

Исследуется место и значение традиции в эпистемологии П. Фейерабенда. Показано систему аргументов и логику доказательств, которые обосновывают возможность сосуществования принципа «все позволено» (anything goes) и традиции. Проанализирована вероятностная логика становления цивилизационных закономерностей с позиций «методологического анархизма».

Ключевые слова: традиция, «все позволено», логика, аргументация, методология, принцип, мышление.

* * *

УДК 14:122/129

Москальчук М. М., аспірантка, Центр гуманітарної освіти НАН України (Україна, Київ), marishamos14@gmail.com

ЕНТОНІ ФЛЮ ПРО СВОБОДУ І ПРАВА ЛЮДИНИ

Досліджується феномен прав і свобод людини у творчості Ентоні Флю. Аналізується поняття расизму з точки зору радикального колективізму, розглядається расова дискримінація та вплив різних культур на расизм.

Ключові слова: свобода, свобода волі, права людини, расизм, Гуманістичний маніфест, радикальний колективізм.

Дане дослідження присвячене актуальній темі сьогодення, а саме аналізу найважливіших цінностей людського буття – свободі та правам людини. З розвитком суспільства в технічній, правовій і соціальній сферах та з виходом на більш культурний і цивілізований рівень, перед людством гостро постала проблема прав і свобод людини. Ця проблема була актуальною і в давні часи й набувала релігійного, етичного чи філософського направлення, відповідно до тієї соціальної позиції, яка на той час переважала в суспільстві. Загалом права і свобода людини набувають широкого розповсюдження в суспільному житті: вільна людина, свобода волі, вільний вибір, права та свободи громадян, вільна праця та ін. Все це вкорінюється в суспільній свідомості та масовій культурі й набуває для кожного особистий характер. З повною свободою відбувається гармонійний розвиток людини. Втім, як свідчить історія, повна свобода може мати й негативні наслідки і привести до тиранії та рабства. Слід зазначити, що такий феномен як рабство був досить розповсюдженим ще в Стародавньому Римі та Єгипті. Але найвідоміший приклад цього феномену – темношкірі раби з Африки, які були силоміць завезені американськими колоністами. Рабство в США тривало з 1619–1865 рр., до початку громадянської війни 1861–1865 років, після якої було відмінено рабство й рабство. Досвід утримання в неволі людей спостерігався й на Русі та мав назву – кріпацтво, яке відмінили у 1861 р.

Загалом, першим документом який окреслював права людини вважається Дванадцять статей 1525 року. Ці статті

були частиною вимог, які висували селяни до Швабської ліги під час Селянської війни в Німеччині. Згодом Білль про права 1689 р. в Англії та шотландський Акт вимог прав 1689 р. оголосили незаконними репресивні дії уряду. Тільки у XVIII ст. після Американської революції 1776 р. та Французької революції 1789 р. були прийняті Декларація незалежності США та Декларація прав людини і громадянина, а Віргінська декларація прав 1776 р. затверджувала низку основних громадянських прав і свобод.

Рух за права і свободу не втрачав своєї активності та був продовжений профспілками у XX ст. в Західній Європі та Північній Америці. Саме вони добилися затвердження законів у яких було прописано право людей на страйк, встановлено мінімальні вимоги до умов і тривалості праці, заборона, на законодавчому рівні, використання дитячої праці. Поряд з цим рух за права жінок домігся того, що чоловіки та жінки були однаково рівні у праві голосу. Згодом, у багатьох країнах світу рухи проти позбавлення прав расових та релігійних меншин досягли своєї мети. Свідченням безперервної боротьби став утворений у 1864 р. Міжнародний комітет Червоного Хреста, були прийняті перші Женевські конвенції, в яких заклалися перші основи міжнародного гуманітарного права.

Однією з причин, яка спонукала суспільство звернути увагу на права людини, було те, що на початку XX ст. людство пережило дві світові війни, які значно похитнули відносини між народами, а деякі нації зазнали значного приниження. Тому щоб більше не відбувалось приниження людської гідності було прийнято ряд документів у яких відстоюється захист людських прав. Яскравим прикладом такого документу стали Конституції різних країн, в яких прописані Права і Свободи Людини. Окрім Конституцій, свідчення про свободу людини закладені й у таких документах, як: Комітет по правам людини ООН і Європейський Суд при Раді Європи. У цьому аспекті можна виокремити декілька основаних джерел на яких базуються права і свободи людини, перш за все це: Хартія про права людини; Європейська концепція про захист прав людини і основних свобод; Кінцевий акт ради про безпеку і співробітництво у Європі та ін.

Слід зазначити, що до Хартії про права людини відносяться наступні документи: Міжнародна біль про права людини; Всезагальна декларація прав людини (1948 р.); Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.); Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.). Окрім цих документів існують ще десятки міжнародних договорів та декларацій з питань, які також пов'язані з правами людини, точніше вони намагаються вирішити проблеми стосовно геноциду, апартеїду, расової дискримінації, дискримінації жінок, прав інвалідів, права на розвиток, права дітей і статус біженців та багато іншого.

У даному контексті хотілося б декілька слів сказати про «Всезагальну декларацію прав людини», яка була прийнята на Генеральній Асамблеї ООН 10 грудня 1948 р. Саме в ній прописано, що кожна людина окремо і сім'я, загалом, мають права в яких вони є рівними і це являється основою для їх свободи. Також у декларації мова йде про те, що саме зневага та презирство до прав людини призводить до варварських дій, які чинять люди по відношенню до інших. «Необхідно щоб права людини охоронялися владою закону з метою забезпечити те, щоб